

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

Досліджено сутність корупції, опрацьовано погляди вчених на визначення поняття «корупція». Проаналізовано міжнародні та українські нормативні акти з питань запобігання корупції. Розглянуто основні моделі корупції. Встановлено, що негативними наслідками корупції на економіку є такі: розширення тіньової економіки, нівелювання конкурентних ринкових механізмів, неефективне використання державних коштів, підвищення цін за рахунок збільшення «вартість» корупції, погіршення інвестиційного клімату. Запропоновано заходи, що спрямовані на зниження рівня корупції в Україні та її негативного впливу на економіку.

Ключові слова: корупція, тіньова економіка, індекс сприйняття корупції.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні перетворення в Україні не можуть здійснитися без подолання корупції. Як відомо, корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості, вона перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню країн, має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав, а також для міжнародних установ [1]. Корупцію визнано, поряд з військовою агресією, однією з найголовніших загроз існування української держави. Сьогодні корупція пронизує всі рівні державної влади, політики, судової та правоохоронної систем та підприємницьких структур. У світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, зайнявши водночас із Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном 131 місце зі 176 країн. Такий рівень корупції загрожує політичній та економічній стабільності України.

Стан дослідження. Вивченню поняття «корупції» присвячено праці Л. Аркуші, А. Гайдука, О. Кальмана, О. Мельника, О. Прохоренка, І. Ревак, М. Хавронюка. Дослідження впливу корупції на економічну систему здійснювали О. Барановський, Л. Герасименко, Д. Кауфман, О. Коростін та ін.

Метою статті є узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «корупція», проведення аналізу впливу корупції на економіку

країни та розробка рекомендацій для нівелювання впливу корупції на економічний розвиток держави.

Виклад основних положень. Відновлення вітчизняної економіки неможливе без подолання корупції. Зазначимо, що поняття «корупція» сьогодні не має єдиного, універсального визначення. У науковій літературі існує чимало підходів до розуміння корупції (табл.).

Таблиця

Підходи до розуміння поняття «корупція»

Автор	Визначення «корупції»	Джерело
1	2	3
<i>Трактування «корупції» як ухвалення протиправних рішень</i>		
С. Ожегов	Корупція – підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів.	[2]
Г. Блек	Корупція – вчинки посадової особи, яка незаконно і неправомірно використовує свої повноваження або статус для отримання будь-яких вигод для себе чи іншої особи в цілях, які є протилежними обов’язком і правам інших осіб.	[3, с. 331]
Л. Аркуша	Корупція – протиправна діяльність певних осіб, спрямована на використання свого службового та суспільного статусу для особистого збагачення, збагачення своїх родичів і прибічників, отримання інших переваг і благ усупереч інтересам суспільства.	[4, с. 41]
В. Лунєєв	Корупція – це коли особа, працюючи в органах державної влади, використовує своє посадове становище заради особистих, групових або корпоративних інтересів усупереч державним.	[5]
А. Карасевич	Корупція (від лат. <i>Corrumpere</i> – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів.	[6, с. 519]
Ю. Шемшученко	Корупція – одна з форм зловживання владою, пов’язаною з підкупом посадових осіб.	[7]
Дж. Най	Корупція – поведінка особи, спрямована на зловживання службовим становищем в межах її службового становища для отримання особистої, сімейної, матеріальної або службової вигоди; або порушення службових обов’язків».	[8]

<i>Продовження таблиці</i>		
1	2	3
<i>Трактування «корупції» як суспільного явища</i>		
М. Мельник	Корупція – це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, зокрема тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь.	[9]
Л. Багрія-Шахматова	Корупція – це явище, яке вразило апарат державної влади й управління, пов'язане з його розладом, коли представники апарату незаконно використовують своє службове становище в корисливих цілях для особистого збагачення всупереч інтересам служби.	[10, с. 23]
І. Пиголенко	Корупція – багатоаспектне, багаторівневе, системно організоване соціальне явище, що органічно інтегрує в собі і економічну, юридичну, етичну, і соціальну складові.	[11]

Термін «корупція» походить від лат. *corruptio*, тобто підкуп, хабар. У сучасному трактуванні корупція – це неправомірна діяльність у сфері політики та державного управління, що пов'язано з використанням посадовими особами доручених їм прав та владних можливостей для особистого збагачення.

Немає єдиного підходу до розуміння корупції і у міжнародно-правових актах. Зокрема у Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятому 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН (1979 р.), під корупцією потрібно розуміти «вчинення або невчинення дії при виконанні обов'язків або з причин цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок або стимулів кожного разу, коли має місце така діяльність або бездіяльність» [12, с. 5].

Окрім того, цим актом визначено, що поняття корупції охоплює неправомірну поведінку посадової особи внаслідок отримання подарунків, тобто враховує її моральний аспект. У Резолюції VIII Конгресу ООН (Гавана, 1990 р.) «Практичні заходи боротьби з корупцією» корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисцип-

лінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [13].

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, яка була ратифікована Україною у 2005 р., визначила корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [14].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію як використання уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка чи пропозиція, чи надання неправомірної вигоди уповноваженій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [15].

Оскільки корупція – явище суспільне, то розвиток суспільства впливав, а здебільшого й визначав особливості її розвитку та поширення. Протягом еволюції людства сформувались різні моделі розвитку корупції. Так, за національними особливостями розрізняють азіатську, африканську, латиноамериканську, європейську, постсоціалістичну моделі корупції. Також розрізняють адміністративну, ділову; корупцію, пов'язану з «полоненням» або захопленням держави; політичну.

Поділяють корупцію також за цільовою спрямованістю на політичну та економічну. Якщо поширення політичної корупції, становить загрозу демократичним інститутам і балансу гілок влади, то економічна корупція знижує ефективність ринкових інститутів і регулятивної діяльності держави.

Вплив корупції на економіку є особливо небезпечним. Корупція нівелює економічну політику держави, створює підґрунтя для збільшення тіньової економіки, як наслідок – порушення податкового законодавства, правил підприємницької діяльності.

Отже, можна погодитись з думкою авторів, що «економічна суть корупції – комерціалізація влади, яка виражається в купівлі-продажі ефективності підприємств, що супроводжується зниженням

їхніх середньогалузевих витрат і виходом цих підприємств із легальної економіки» [16, с. 48].

Серед негативних наслідків корупції для економіки необхідно виокремити розширення тіньової економіки, порушення конкурентних механізмів ринку, неефективне використання бюджетних коштів, підвищення цін за рахунок збільшення «корупційних витрат», погіршення інвестиційного клімату.

Тіньова економіка має негативні наслідки і для держави, і для суспільства загалом. Високий рівень тіньової економіки є причиною деформації ринкового механізму, порушує режим конкуренції. Підприємства, що працюють в тіні, отримують низку переваг (несплата податків, отримання державних замовлень на непрозорій основі). Суттєві негативні наслідки від тіньової економіки має й держава – недоотримання податкових надходжень, скорочення видаткової частини державного бюджету, загострення соціальних проблем. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у січні–вересні 2016 року рівень тіньової економіки склав 35% від офіційного ВВП, що на 5% менше порівняно з показником відповідного періоду 2015 року (див. рис. 1) [17].

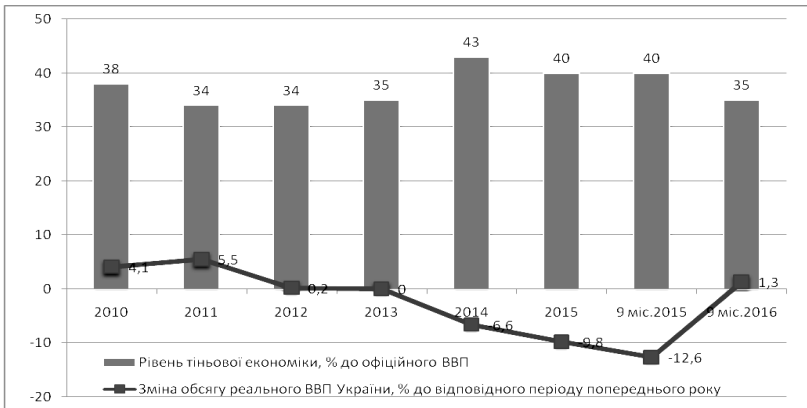

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) [17]

Рівень тінізації економіки у розрізі видів економічної діяльності засвідчив, що більшість валової доданої вартості, створеної добувною промисловістю, у фінансовій сфері та операцій з нерухомістю перебувають у тіні (рис. 2).

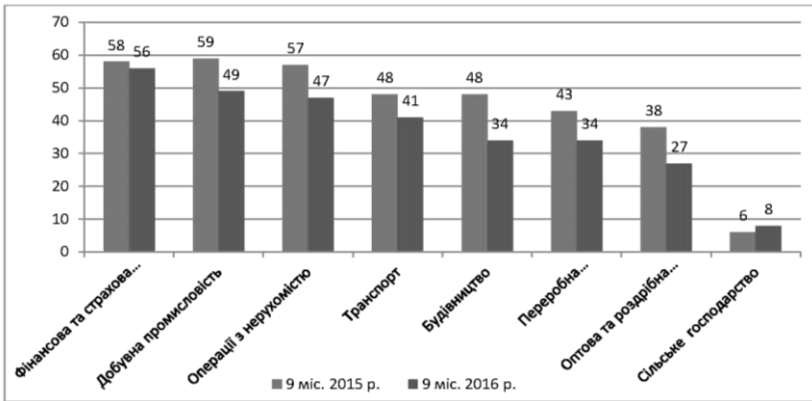

Рис. 2. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Як видно з рисунку 2, спостерігається тенденція до зменшення рівня тіньового сектору за підсумком 9 місяців 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року в усіх основних видах економічної діяльності. Відтак у будівництві рівень тіньової економіки зменшився на 12%, в оптовій та роздрібній торгівлі – на 11%, у добувній промисловості – на 10%. Окрім того, змінився розподіл сфер діяльності за величиною частки тіньового сектору порівняно з відповідним періодом 2015 року [17].

Серед основних причин зменшення тінізації економіки можна виокремити такі: досягнення відносної макроекономічної стабілізації, зниження рівня інфляції, покращення умов ведення бізнесу (відповідно до рейтингу Doing Business-2017 Україна зайняла 80 місце серед 190 країн [17]); виведення частини доходів працівників з тіні, за рахунок зниження ставки ЄСВ. Результативність процесу детінізації економіки найперше залежить від здатності держави створити сприятливі умови для функціонування бізнесу в умовах добросовісної економічної конкуренції на ринку.

Порушення конкурентних механізмів ринку. Проведення непрозорих тендерів держзакупівель призвели до того, що державні замовлення, а, відповідно, і бюджетні кошти отримували не той, хто конкурентоспроможний, а той, хто незаконно зміг отримати переваги. Це спричиняє зниження ефективності ринку та дискредитацію ідей ринкової конкуренції.

Необхідно зазначити, що в Україні впроваджено електронну систему публічних закупівель ProZorro, яка змінила паперові держтендери. У рік держава витрачає приблизно 300 мільярдів гривень на державні закупівлі – це «безодня». За 2014–2015 роки вдалося зекономити для державного бюджету та не дати вкрасти понад мільярд гривень [18].

Неефективне використання бюджетних коштів. Корупція негативно впливає і на доходи, і на витрати державного бюджету. Із збільшенням рівня корупції у державі зменшуються надходження до бюджету. У своїх дослідженнях В. Танці та Г. Давуді доводять, що зниження корупційного рейтингу на одну позицію зменшує доходи держави на 1,71–2,51% ВВП [19]. Таке зменшення відбувається через зростання рівня тіньової економіки, зниження податкових надходжень, соціального забезпечення громадян.

Страждають від корупції і витрати державного бюджету – соціальні витрати, оскільки першочергово фінансуються корумповані витрати влади, окрім того, соціальні витрати втрачають свою адресність, тобто їх отримують багаті верстви населення. За розрахунками МВФ, зростання корупції на одиницю відповідає зменшенню відношення таких витрат на 1,32–2,19% ВВП. Також посилення корупції на одиницю зменшує відношення витрат на освіту та медицину до ВВП на 0,34–0,45% [19; 20].

Підвищення ціні за рахунок збільшення «корупційних витрат». Підприємства дають хабарі, щоб уникнути сплати податків та державної регуляції. В Україні 62% респондентів ухиляються від сплати податків, 47% з них дають для цього хабарі, а їхній розмір у середньому становить 1,76% від доходу, що є значно вищим за середній показник за вибіркою, використаною у дослідженні [21]. Оскільки товарообіг в Україні у 2015 р. становив 487 млрд грн, відповідно, можна припустити, що тільки для сектору роздрібною торгівлі обсяг хабарів міг скласти не менше 8 млрд грн [22].

Погіршення інвестиційного клімату. Іноземні інвестиції є дуже «чутливими» до корупції. Зростання корупції більше скорочує прямі іноземні інвестиції, ніж зіставне підвищення податків. Розглядаючи корупцію як своєрідний додатковий «податок» на бізнес, іноземні інвестори вважають, що кожне збільшення ставки цього «податку» на один відсоток скорочує вплив прямих інвестицій в країну на 5%. Зменшення рівня корупції країни на один бал відповідає зростанню обсягу прямих іноземних інвестицій на 23,1% [23].

На думку М. Багмет та К. Волошин, зниження рівня корупції до таких низьких показників, як, наприклад, у Сінгапурі, для корумпова-

ної країни мало б такий вплив на обсяг інвестицій, як зменшення податку на прибуток підприємства на 20% [24].

Безумовно, корупція – це системне суспільне явище, що виникло протягом тривалого періоду, тому, щоб побороти його, необхідно чимало зусиль та часу. Задля зниження рівня корупції в Україні доцільно створити ефективну та дієву систему антикорупційного правосуддя, активно залучати бізнес до встановлення нових прозорих правил взаємовідносин суспільства влади та бізнесу.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість з'ясувати сутність явища «корупції» та визначити її вплив на економіку країни. Отож виявлено, що між економікою та корупцією існує зв'язок. Негативний вплив корупції проявляється у гальмуванні темпів економічного зростання країни, зниженні продуктивності економіки та економічної активності, зубожінні громадян, підвищення рівня тіньової економіки.

1. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>

2. Ожегов С. И. Словар русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 816 с.

3. Криминология: учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М., 1998. – 460 с.

4. Аркуша Л. И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррупционных связей / Л. И. Аркуша. – Одесса: Одесская нац. юр. академия, 2003. – 207 с.

5. Лунеев О. С. Особенности пораженности правоохранительных органов / О. С. Лунеев // Следователь. – 2001. – № 2. – С. 43–50.

6. Політологічна енциклопедія: навч. посібник / укл.: А. О. Карасевич, Л. С. Шачковська. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – Кн. 3. – 768 с.

7. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Феміда, 1996. – 696 с.

8. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis / J. Nye // American Political Science Review. – 1967. – № 61 (June). – 19 p.

9. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / М. І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.

10. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса: Ластар, 2001. – 530 с.

11. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства / І. В. Пиголенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_soc/2009_4/Pugolenko.pdf.

12. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд.: М. І. Камлик та ін. – К.: Школяр, 1999. – 480 с.

13. Практичні заходи боротьби з корупцією: Резолюція VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гава-на, 27 серпня – 07 вересня 1990 р.) // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд.: М. І. Камлик та ін. – К.: Школяр, 1999. – С. 65–68.

14. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 березня 2005 р. № 2476-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102

15. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

16. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. І. О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.

17. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні (за 9 місяців 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6>

18. Боротьба з корупцією «по-українськи». ТОП-3 ресурси, які протидіють корупційним схемам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://it4reform.org/2015/02/23/top-3/>

19. Tanzi V. and Davoodi H. (1997). «Corruption, public investment, and growth», IMF Working Paper No. 97/139, IMF: Washington D. C.

20. Mauro P. (1998). «Corruption and the composition of government expenditure,» Journal of Public Economics 69: 263–279.

21. Alm J., Martinez-Vazquez J. and McClellan, C. (2016). «Corruption and firm tax evasion,» Journal of Economic Behavior & Organization, 124: 146–163.

22. Скільки коштує суспільству корупція: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/How-much-does-Corruption-Cost-Ukraine_Research-Paper.pdf

23. Zak P. and Knack S. (2001). «Trust and growth,» Economic Journal, 111: 295–321.

24. Багмет М. О. Боротьба з корупцією: світовий досвід та Україна / М. О. Багмет, К. В. Волошина // Політичні науки. – 2004. – Вип. 31. – С. 152–157.

Высоцкая И. Б., Высоцкий В. М. Коррупция в Украине: сущность и последствия для экономики

Исследуется сущность коррупции, приводятся взгляды ученых на определение понятия «коррупция». Анализируются международные и отечественные нормативные акты в сфере предотвращения коррупции. Рассматриваются основные ее модели. Устанавливается связь между коррупцией и теневой экономикой. Предложены меры, снижающие уровень коррупции в Украине и ее отрицательное влияние на экономику.

Ключевые слова: коррупция, теневая экономика, индекс восприятия коррупции.

Vysotska I. B., Vysotskyu V. M. Corruption in Ukraine: the essence of the concept and implications for the economy

This article explores the nature of corruption. Found that today there isn't single, universal definition of corruption. This article examines the views of domestic and foreign scientists in the definition of «corruption». The analysis of international and Ukrainian legislation on combating and preventing corruption. The basic model of corruption.

The main effects of corruption on the economy. Among the negative effects of corruption on the economy singled expanding shadow economy, abuse of competitive market mechanisms, inefficient use of public funds, higher prices by increasing the «cost of corruption», deterioration of the investment climate.

The relationship between corruption and the shadow economy. The negative effects of the shadow economy - a loss of tax revenue, reducing state spending, worsening social problems. The level of the shadow economy and level of toning in terms of economic activities are analyzed. It was established that during 2016 the level of toning economy reduced by 5%. Among the main reasons of reducing the shadow economy are allocated as follows: achievement of relative macroeconomic stabilization, reducing inflation, improving of the conditions for the business .Violation of competitive market mechanisms appears in holding opaque tenders, causing decrease in the efficiency of the market and discredit the ideas of market competition. It is established that corruption has a negative impact on revenues and expenditures in the state budget. Revenue decreased with the increasing of level of corruption in the country. It is proved that reducing of corruption ranking by one position reduces state revenues to 1,71-2,51% of GDP.

It is proposed the measures to reduce the level of corruption in Ukraine and its negative impact on the economy - to create an effective and efficient anti-corruption system of justice, actively involve business to establish new relationships, transparent rules for society, authorities and business.

Key words: *corruption, shadow economy, corruption perception index.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.